

SAMDRIFT I MELKEPRODUKSJON

Hensiktsmessig eller et resultat av reguleringer
og tilskudd?

Prosjektoppgave ECN260 Landbrukspolitik

Tonje Eilerås & Guro Sterud Stutlien

Innhold

Innledning	2
1. Samdrift som produksjonsform	3
2. Generelt om kvoteordningen for melk	4
3. Utviklingen i antall samdrifter	6
3.1. Årsaksforhold til vekst og etablering av samdrifter	8
3.1.1 Ønske om samarbeid og mer fritid i landbruket	8
3.1.2. Tilskuddsordninger	9
3.1.3. Melkeprodusentenes tilpasning til kvotesystemet	10
3.2. Årsaksforhold til nedgang i antall samdrifter	11
3.2.1. Generasjonsskifte og sosiale grunner	12
3.2.2. Tilskuddsordninger	12
3.2.3. Melkekvoteordningen	13
3.2.4. Teknologisk utvikling ved melkerobot	14
4. Tre samdriftseksempler	14
4.1 Lunde/Stutlien samdrift	15
4.2 Skjee Samdrift	15
4.3. Fon samdrift	16
7. Sluttdiskusjon	16
8. Litteraturliste	17

Innledning

De første samdriftene i Norge ble etablert rett etter krigen, og var organisert som rene fellesfjøs, ofte med leid røkter og inaktive eiere (Helgen et al. 2005). Fôret ble solgt til samdrifta, og medlemmene begynte ofte med annen produksjon på gården. I dag er samdriftene organisert på en annen måte. Deltakerne er aktivt med i drifta, og etter kvoteordningen for melk ble innført i 1983, ble det også senere innført krav om at medlemmene av samdrifta måtte delta med egen arbeidsinnsats for å få godkjent samdriften. Antall samdrifter i Norge økte kraftig fra midten av 90-tallet, før det ble en nedgang etter 2008 (Landbruksdirektoratet, 2010). Inn i mellom her har det skjedd en rekke endringer i tilskudd og kvoteordninger som har hatt påvirkning og konsekvenser for etablering og nedlegging av samdrifter.

Problemstillingen for denne oppgaven er: “Samdrift i melkeproduksjon - hensiktsmessig eller et resultat av reguleringer og tilskudd?”. Vi vil diskutere utviklingen i antall samdrifter i Norge og årsaksforhold til etablering og avvikling av samdrifter. Vi har intervjuet tre samdrifter om driften deres - årsaker til etablering/nedlegging og fordeler og ulemper med samdrift som produksjonsform. Men først vil det være hensiktsmessig å kartlegge samdrift som produksjonsform og kvoteordningen for melk.

1. Samdrift som produksjonsform

Definisjon på samdrift er et organisert samarbeid om en felles produksjon mellom to eller flere gårdsbruk. Andre ord som benyttes om samdrift er fellesbruk eller fellesfjøs. Brukene regnes fortsatt som selvstendige enheter og samarbeidet mellom gårdene påvirker ikke eiendomsretten. Samarbeidet mellom gårdene skal være tidsbegrenset (Bratsberg, 2016). Det er variasjon mellom ulike samdrifter om hvordan en fordeler eierforhold av dyr, maskiner, jord og bygninger men det er ofte eid eller leid av samdriften.

Samdrift i melkeproduksjon innebærer at to eller flere bønder slår sammen sine melkekvoter og leverer melk fra én felles driftsenhet på helårsbasis. Dermed kan bøndene i prinsippet ta ut stordriftsfordeler i produksjonen. Ved ønske om etablering av en samdrift må det søkes tillatelse av Statens landbruksforvaltning (SLF). Tidligere var det krav om at en skriftlig samarbeidsavtale mellom partene skulle vedlegges søknaden, men dette kravet har falt bort. Hvis samdriften starter opp før den er godkjent av SLF vil det pålegges inndragelse av tilskudd og medføre en overproduksjonsavgift (Landbruksdirektoratet 2010).

Vilkår som må oppfylles før, og enkelte vilkår skal også opprettholdes etter, samdriften etableres omfatter blant annet eierforhold, leveransevilkår, avstandsgrense og den samlede samdriftskvoten. Alle eiendommene som går inn i samdriften må ha en egen melkekvote og eies av ulike personer, disse vilkårene er tilstede for å forhindre at enkeltpersoner driver samdrift med seg selv. Personer som er gift eller samboere kan i dag heller ikke drive samdrift med hverandre (Landbruksdirektoratet, 2010).

De ulike brukene som ønsker å etablere en samdrift i lag må hver seg hatt en sammenhengende leveranse av melk i minst to år fra hver sine respektive bruk i løpet av de siste tre årene før samdriften etableres. Det er tilstrekkelig at søknaden er sendt inn til SLF 12 måneder etter siste leveranse av melk fra ett eller flere av brukene.

Maksimal avstandsgrense mellom eiendommene som inngår i samdriften og samdriftens driftssenter er 17 kilometer målt langs vei. Tidligere var avstandsgrensen satt til 12 kilometer. Beregningen av samdriftskvoten skjer ved at legger i sammen kvotene til brukene som inngår i samdriften. Maksimalt tak for produksjon i samdriften er i dag (2017) 900 000 kg melk, med

mindre samvirket hadde en større historisk leveringsrett før forskrift 7. januar 2003 nr. 14 om kvoteordningen for melk (Forskrift om kvoteordning melk, 2014).

I 2010 kunne samdriftene maksimalt få beregnet melkekvoten ut fra kvotene til fem medlemmer, men dette kravet er i dag fjernet.

Hvis samdriften etableres midt i et kvoteår, skal leveransene på enkeltmedlemmers kvote trekkes fra samdriftens samlede kvote for gjeldende kvoteår. Per 2017 følger kvoteåret normalt kalenderår, det vil si fra 1. januar til 31. desember (Landbruksdirektoratet, 2014a).

Hvis det ønskes å kjøpe en større kvote er det enkelt medlemmene i samdrifta som må fremme ønsket om å kjøpe melkekvoten, ikke samdriften selv. Hvis produksjonen i samdriften ligger på 900 000 kg melk kan enkeltmedlemmer fortsatt kjøpe kvote, men den kan ikke nyttiggjøres i samdriften (Landbruksdirektoratet, 2010).

Det blir løst definert tre ulike hovedtype samdrifter, etter hvilken begrunnelse som ble brukt til etableringen av samdriften og etter hva som er målet med den. Den første er den “rasjonelle samdriften”. Motivet for etableringen av en slik type samdrift er ofte et ønske om mer fritid, flere kollegaer, mindre ensomhet, større faglige utfordringer og bedre økonomi. Det er ofte et ønske om å effektivisere og rasjonalisere drifta. Andre hovedtype er “kvoteredderne”. Her er motivasjonen gjerne å forhindre den andre parten i å selge sin kvote. Den ene parten i en slik type samdrift ønsker i utgangspunkt ikke lengre å drive melkeproduksjon, og blir gjerne en passiv partner i samdriften. Det blir mer arbeid for den parten som i praksis tar over kvota/driften. Den siste hovedtypen er den “solidariske samdriften”, der målet er å slå sammen gårdene på sikt. Den personen med odel på ene gården, kjøper opp den andre gården i samarbeidet og i en periode drives de to ulike gårdene som to ulike bruk i en samdrift (Forsberg, et.al. 2009).

2. Generelt om kvoteordningen for melk

Dette avsnittet har utgangspunkt i tabellen “Viktige utviklingstrekk i kvotesystemet for mjølk 1983-2010” fra Harald Grues bok “Norsk Landbrukspolitikk 1970-2010” hvis ikke annen kilde er oppgitt.

Kvoteordningen for melk, også kalt toprisordningen, ble etablert i 1983. Formålet med denne ordningen var å få en bedre kontroll på volumet på norsk melkeproduksjon. Under jordbruksforhandlingene i 1982 var det fastsatt et siktemål på 1800 millioner norsk melk, noe som datidens produksjon var noe over. Virkemidler som ble vurdert for å unngå en større overproduksjon var kvoteordningen eller en generell reduksjon i melkeprisen. Den sistnevnte var i strid med Opptrappingsvedtaket (1995) om å øke bondens inntekt, og ble ikke sett på som aktuelt. Kvoteordningen ble derfor ansett som mest hensiktsmessig for å regulere melkeproduksjonen uten økt støtte over statsbudsjettet.

Melkekvote ble tildelt melkeprodusentene basert på historisk produksjon, men fram mot 1990 var det mulig å søke om en større kvote hvis det var ønskelig og kapasitet i den regionen (Rysstad, 2017).

Samtidig ble produksjonen regulert via forholdstall, det vil si at kvoten til produsenten ble multiplisert med en regulert faktor fastsatt av staten for å regulere melkeleveransen. I begynnelsen var forholdstallene 0,92 i 1983 og 0,90 i 1984, og holdt seg også under 1.0 de neste årene.

I perioden 1991-1996 var det et redusert marked for melk i Norge, dette som en konsekvens av medlemskap til WTO og en trend i at nordmenn drakk mindre melk. Staten ville derfor redusere norsk melkevolum fra 1 800 mill. liter til 1 700 mill. liter, og gjorde dette ved statlig oppkjøp av melkekvote fra produsenter som ville slutte med melk mellom 1992-1994. En annen konsekvens av kvotesystemet og tendensen for overproduksjon, var at avdrått per ku som tidligere hadde økt som en konsekvens av fokus, jevnet seg ut og bruksstrukturen for bøndene var relativt fastlåst grunnet begrensninger ved kvoteordningen. I

landbruksforhandlingene i 1996 ble det derfor fremmet et ønske om større fleksibilitet og tilpasningsmuligheter i norsk melkeproduksjon. I 1997 ble det innført en statlig oppkjøps- og salgsordning. Denne ble gjennomført ved at staten kjøpte opp melkekvote fra produsenter

som ga seg, og salg av disse kvotene til produsenter i samme region (i 1997 var det 9 regioner) som søkte om muligheten. I dag er melkereregionene delt opp etter fylke. I 1998 ble det statlig omsetning av melkekvoter på kommunenivå, og det ble også innført et maksimalt tak på melkeproduksjon per foretak på 130 000 liter.

I perioden 1998-2000 gikk det igjen mot en overproduksjon av melk i Norge. For å redusere melkeproduksjonen igjen kjøpte staten opp melkekvoter, i 1999 og 2000 var det null videresalg av kvoter staten kjøpte opp, men i årene 1998 og 2001 solgte staten kvoter til aktive produsenter tilsvarende 50% av kvotene de fikk inn.

I 1997 ble det en mulighet for å slå sammen melkekvoter mellom nabogårder og for ektefelle/samboere. Dette ga et godt grunnlag for etablering av samdrifter. Videre ble det i perioden 2001-2005 særegne regler for enkeltbruk og samvirker, ved at det skjedde en endring i begrensningene på maksimal produksjon for foretakene. Taket økte fra 170 000 liter i 2001 for enkeltbruk og til 400 000 liter i 2005. For samvirker ble taket økt fra 400 000 liter til 750 000 liter melk.

I 2003 ble det åpnet for muligheten til å selge 30% av kvoten på det private markedet. Denne prosentandelen økte til 60% i 2005, men redusert til 50% i 2007. I dag er det mulig å omsette opptil 80% av melkekvoten på det private markedet, resten av kvoten skal selges tilbake til staten til en pris på 2,50 kr/literen (Forskrift om kvoteordning melk, 2012).

I 2008 ble det fremmet forslag for en utvidelse av kvoteordningen ved å tillate utleie av melkekvoter. Dette ble innført i 2009 med det målet for øye å øke fleksibiliteten i kvoteordningen og å øke muligheten for kjøp/leie i det totale kvotemarkedet (Håndbok for kvoteordning, 2003)

I 2014 skjedde det en større endring i kvoteordningen. Med Listhaug som landbruksminister i 2014 ble taket på melkekvote, samdrift eller ei, hevet til 900 000 liter. Denne endringen trådte i kraft fra 1. januar 2015. I dag er alle former for foretak med melkeproduksjon likestilte i kvotereguleringen og regelverket om produksjonstilskudd (Landbruksdirektoratet 2010).

3. Utviklingen i antall samdrifter

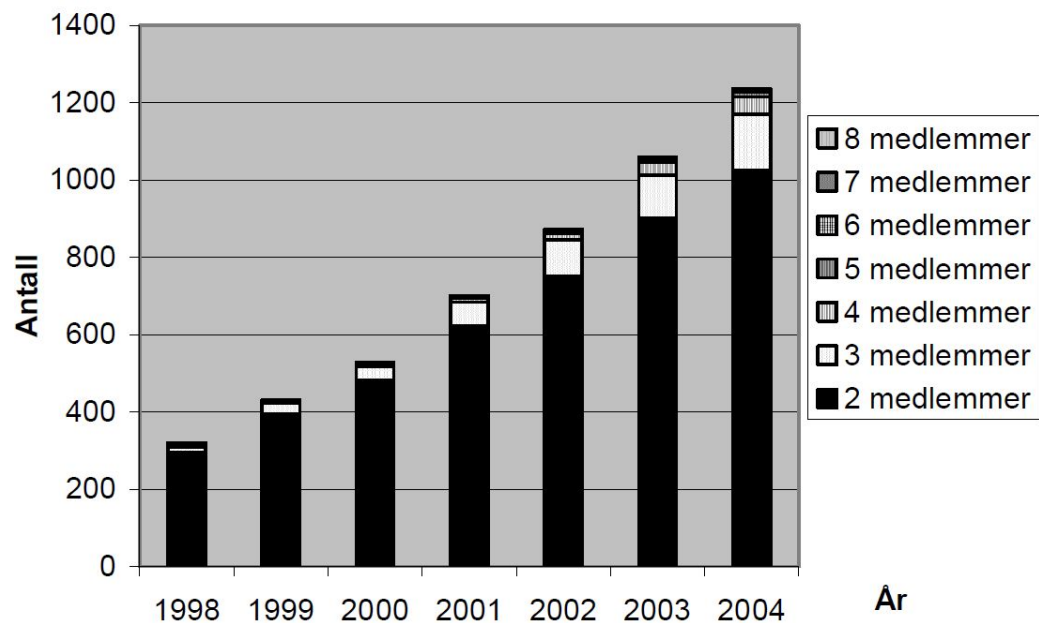
Gjennom de siste tiårene har det vært en betydelig endring i antall samdrifter i norsk melkeproduksjon. Toppåret for samdriftene var i 2008 med 2068 registrerte bruk (Tabell 1), dette var en positiv utvikling fra 1995 der det kun var registrert 146 samdrifter. SLF viser i sine årsrapporter en oversikt over samdriftene og deres melkeproduksjon. I rapporten fra 2006 ble det vist at en femtedel av norsk melk var produsert i samdriftene, dette volumet økte til en tredjedel av totalen melk i 2008. Dette året forvaltet samdriftene hele 32% av Norges totale melkekvote, og om lag en tredjedel av landets 15 000 melkeprodusenter var del i denne typen foretak.

Tabell 1: Foretak med melkeproduksjon og samdrifter i melkeproduksjonen 1995-2016 (Landbruksdirektoratet, 2016).

	Foretak med melkeproduksjon	Samdrifter i melkeproduksjon	% samdrifter
1995	22 058	146	0,6
2008	13 066	2 068	15,8
2015	9 131	1 112	12,2
2016	8 815	954	10,8

Etter toppåret 2008 har det gradvis blitt færre og færre samdrifter. I 2015 var det 1112 og i 2016 954 (Tabell 1). Hvorfor antall melkebønder i denne typen foretak har blitt redusert har intet fasitsvar, men det er flere forhold som kan tenkes har påvirket dette.

Hvor mange medlemmer som var i samdriftene kan sees i Figur 1. Det vises her at det var flest samdrifter med kun to deltagere, og få samdrifter med over fem deltagere.

Figur 1. Oversikt over utviklingen i antall samdrifter etter antall medlemmer (Hagen. et.al. 2005)

3.1. Årsaksforhold til vekst og etablering av samdrifter

Antall samdrifter hadde en eksponensiell stigning fra midten av 90-tallet. Nedenfor har vi tatt for oss noe vi vurderer som tre hovedårsaker til vekst og etablering av samdrifter.

3.1.1 Ønske om samarbeid og mer fritid i landbruket

Selskapet for Norges Vel har vært en pioner for å utvikle det moderne landbruket i Norge siden tidlig på 1800-tallet, og hadde på 90-tallet et sterkt ønske om organisert samarbeid i landbruket (Grue, 2017). Det ble drevet en forholdsvis intensiv veiledningstjeneste for å fremme samdrifter som driftsform. Norges Vel ønsket å fremme samarbeid i norsk landbruk med tildelte midler over statsbudsjettet. Tanken var at samarbeid om én felles produksjon mellom to eller flere ulike gårdsbruk vil gi stordriftsfordeler i form av effektivisering og lavere produksjonskostnader per enhet (liter melk) produsert, men også at samarbeid er gunstig for å kunne oppnå felles mål.

En annen viktig drivkraft til etablering av samdrift var bøndernes ønske om mer ferie og fritid. Et skille mellom melkeproduksjon og andre produksjons retninger er at produsentene henter en større andel av totalinntektene fra melkeproduksjonen (Fjellhammer, 2013).

Melkeproduksjon krever at produsenten er til stede mye av tiden. Dette medfører mindre rom for annet inntektsgivende arbeid. Å drive i samdrift ville føre til bedre tid til annet arbeid og større sikkerhet ved sykdom.

3.1.2. Tilskuddsordninger

Dette avsnittet har utgangspunkt i rapporten fra Helgen et al. (2005) hvis ikke annet er presisert.

Fra 1970-tallet har det blitt gitt ekstra tilskudd til de små brukene for å sikre ressursutnyttelse og landbruk over hele landet (Grue, 2017). Det har derfor vært gode tilskuddsordninger til samdrifter i form av driftstilskudd, tilskudd per dyr og arealstøtte siden det er flere eiere i denne typen foretak.

Tilskuddsordningenes behandling av samdrifter har blitt endret en rekke ganger. I regelverket for direkte tilskudd til jordbruket som gjaldt før 1979, stilte medlemmer i samdrift helt likt med enkeltmedlemmer når det gjaldt beregning av tilskudd. Fra 1979 har deltakere i samdrifter kunnet søke produksjonstilskudd separat for deler av produksjonen. På grunn av strukturprofilen i tilskuddsordningene ble det økonomisk gunstig å fordele produksjonen mellom samdriften og deltakerne i samdriften. Driftstilskuddet ble tidligere gitt til medlemmer i samdrift som om de var separate enheter. I 1983 ble dette trappet ned til 60 %. Tilskuddet økte til 80 % i 1985 og til 100 % i 1988. I 1988 fikk altså samdriftene samme tilskudd som medlemmene til sammen ville hver seg fått som enkeltbruk.

Samdriftene hadde fram til jordbruksoppgjøret 1998 fått tilskudd til avløsning ved ferie og fritid som om de var separate enheter. Etter jordbruksforhandlingene 1998 ble samdrifter tatt ut av det ordinære tilskuddet til avløsning ved ferie og fritid, og det ble etablert et eget tilskudd til samdrifter med samme beregningsgrunnlag som for det ordinære avløsertilskuddet.

I 2001 kom det nye endringer. Særskilt tilskudd til samdrifter under velferdsordningene ble avvirket, og samdriftene kunne motta ordinært tilskudd til avløsning ved ferie og fritid, men uten krav til dokumentasjon. Eierne i samdriften kunne imidlertid få tilskudd til avløsning for produksjon utenfor samdrifta på eget bruk.

I 2001 ble også arealbasert tilskudd lagt om slik at medlemmene i samdriften måtte søke separat om arealbasert tilskudd. Samdriften skulle videre søke samlet om tilskudd for alle dyr, både dyr i samdriftsfjøset og dyr plassert på medlemmenes egne driftsenheter uansett husdyrslag. Toppavgrensingen for samdrifter ble satt til 190.000 kroner, mot 125.000 kroner for enkeltbruk.

Et særskilt driftstilskudd i melkeproduksjonen for samdrifter som erstattet de separate driftstilskuddet til deltakerne ble etablert i 2001. Det ble gitt et tilskudd pr. samdrift. For Sør-Norge ble tilskuddet for samdrifter med to medlemmer 165 000 kroner og med tre medlemmer 220 000 kroner. Siden enkeltbruk i 2001 mottok kun 60 000 kroner i tilsvarende driftstilskudd, fikk samdrifter betydelig høyere tilskudd enn om de hadde drevet hver for seg.

I jordbruksoppgjøret 2004 ble driftstilskuddet endret igjen. Det ble enighet om at enkeltbruk skulle likestilles med samdrifter, og dermed ble det samme driftstilskuddet tildelt for samdrift som for enkeltbruk. Denne endringen ble bl.a. knyttet opp til at aktivitetskravet (medlemmer av samdrifter må delta med egen arbeidsinnsats i samdriften) ble avvirket 1.juli 2004 og gjelder for nye samdrifter.

Etter opptrappingsvedtaket midt på 1970-tallet har det vært uenighet blant politikere og interesseorganisasjoner om deltagerbrukene i samdrifter skulle få beholde strukturtilskuddene, samtidig som en rasjonaliserte bort kostnadene som begrunnet dem. Den underliggende begrunnelsen for tilskuddsutmålingen til samdrifter må derfor ses i sammenheng med aktivitetskravet. Aktivitetskravet kan begrense mulighetene, direkte eller indirekte, til å hente ut rasjonaliseringsgevinstene. Et aktivitetskrav vil isolert sett være med på å bremse strukturutviklingen i sektoren fordi en antar at kravet reduserer antall samdriftsetableringer.

3.1.3. Melkeprodusentenes tilpasning til kvotesystemet

Melkeproduksjon er i dag den eneste produksjonsformen med en fast kvoteordning. Som nevnt var produsentene i begynnelsen relativt fastlåst i sin produksjon via kvoteordningene, med for eksempel liten mulighet til å øke produksjonen hvis de ønsket det. Samtidig var det, før 1997, ingen økonomisk kompensasjon for melkekvoten for produsenter som ville gi seg med melkeproduksjon, noe som gjorde det utfordrende for disse bøndene mtp inntekt og lignende. En løsning for å fortsatt få en avkastning fra melkekvotene men redusere arbeidsmengden ble derfor å etablere en samdrift (Grue, 2017).

I 1983 var det ikke noe aktivitetskrav for samdriftens medlemmer, men dette ble innført i 1989. Kravet ble at alle av samdriftens deltagere skulle aktivt delta i drifta og ha inntekt fra samdriften for å motta “kvantumsavgrensa tilskudd”. Dette aktivitetskravet ble videreført i 1996, men aktivitetskravet ble tallfestet med minimum 10%, 20% eller 30% avhengig av hvor mange medlemmer det var i drifta, over 4, 3 eller kun 2 (Helgen, et.al. 2005). Men selv om det ble innført et aktivitetskrav var det en klar reduksjon i total arbeidstid, og samdrift var fortsatt aktuelt som et alternativ til avvikling.

En annen tilpasning til kvotesystemet skjedde etter 1997. Som nevnt under kvotesystemet ble det det året tillatt å slå sammen kvoter mellom nabobruk og for ektefeller/samboere, dette for å øke fleksibiliteten og ivareta spesielle formål. Som et resultat så en en økning i antall samdrifter (Grue, 2017).

Økningen i antall samdrifter må også sees i sammenheng med overproduksjonen rundt år 2000. I 1999 og 2000 kjøpte staten opp kvoter for å redusere den norske melkeproduksjonen, og det ble enda vanskeligere for produsenter å tilegne seg større kvote og stordriftsfordeler. Igjen ble samdrift her en tilpasningsmulighet for melkebøndene, og en så en klar tendens i at områder med stor etterspørsel etter melkekvote hadde en generell økning i etableringen av samvirker. Det er altså grunn til å anta at for produsenter som har som ønsket å utvide handlingsrommet, har det å gå inn i en samdrift vært en av svært få utvidelsesmuligheter. Spesielt før innføring av omsetning av kvoter, men også i årene etter, hvor reelt kjøp for mange lå langt under innmeldt kjøpsønske (Helgen, et.al. 2005).

3.2. Årsaksforhold til nedgang i antall samdrifter

Etter 2008 skjedde det en nedgang i antall samdrifter i Norge. Det er flere årsaker til det, men de vi vurderer som mest sentrale er knyttet opp til sosiale grunner samt endringer i tilskudd og kvotesystemet.

3.2.1. Generasjonsskifte og sosiale grunner

Det er få konkrete kilder på hvorfor samdriftene blir oppløst da dette varierer, men i dette avsnittet skal vi prøve å synse oss fram til noen av de sosiale grunnene.

I rapporten fra Haugum (2003) om samdrift med tre eller flere deltakere viser hun til at tilnærmet ingen av samdriftene hadde klarer avtaler om overtakelse av samdriften. Flere av disse samdriftene hadde gode kontrakter i forbindelse med etablering, men siden de fleste av hadde kontrakter på mellom 10-20 år var ikke overtakelse inkludert i disse kontraktene. Begrunnelse var til uavklart overtakelse var også at få av deltakerne i undersøkelsen hadde avklart forholdet hos sine barn om det var ønske om å ta over. Dette kan skape uro, og fremtiden til samdriftene i denne rapporten var usikre selv om de fleste var positive til fremtiden.

Om det kun er et av barna blant bøndene i samdriften som ønsker å overta, kan det hende at samdriften avvikles og blir et enkeltforetak. Det kan også være en mulighet at, etter generasjonsskifte, at flere av partene i samvirke blir passive enn i generasjonen før.

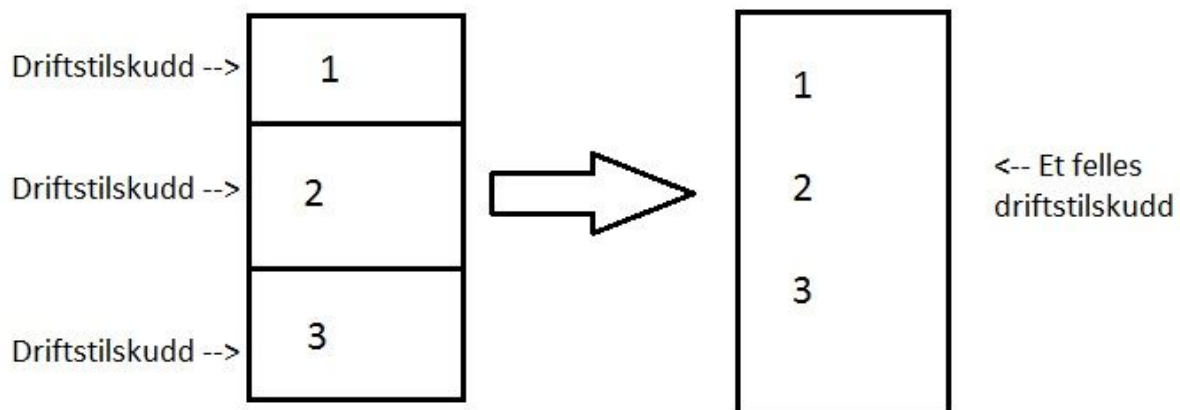
Men samdrifter kan også oppløses før generasjonsskifte. Det kan oppstå konflikter når noen deltakere er aktive, og andre er passive slik at det blir skjevfordeling i forhold til arbeidsmengde. Etter at det ble mulig å leie eller omsette kvote på det private markedet kan det også lett tenkes til at aktive brukere i samdriften kjøpte ut passive brukere hvis de så på det som hensiktsmessig og muligheten var der.

Annet alternativ er at familielivet endrer seg. Melkeproduksjon er mye bundet tid, og krever sitt engasjement. Ønske om å se på fotballkampen til ungen kolliderer kanskje med fjøsstell, og det blir sett på som mer familievennlig å gi seg som melkebonde. Og kanskje partneren i

samvirke er unngått som ikke har det samme dilemmaet og heller har lyst til å satse større på drifta. Ulike interesser og målsetting kan en fort se for seg som en grunn til å oppløsning samdrifta.

3.2.2. Tilskuddsordninger

Den viktigste endringen i tilskuddsordningen som ga negative konsekvenser for samdriftene var endring i driftstilskuddet i 2004. Da ble samdriftene sett på som én enhet og fikk kun et felles driftstilskudd, mot tidligere der deltakerne eksempelvis hadde mottatt tre separate driftstilskudd når det var tre eiere i samdriften (Figur 2). Dette reduserte inntektene til samdriftene betydelig. Dette hadde spesielt stor betydning for de små samdriftene da de ikke hadde en stor inntektene fra melk, og var mer avhengig av gode tilskuddsordninger.

Figur 2: Endring i driftstilskudd til samdrifter i 2004, eksempel med samdrift med tre eiere.

Som en følge av jordbruksoppgjøret under Listhaug i 2014 ble særreglene for samdrifter i kvotereguleringen og i produksjonstilskuddsreguleringen avviklet (Landbruksdirektoratet, 2014b). Samdrifter ble altså likestilt med enkeltbruk. Som nevnt har samdrifter etablert før 1. juli 2004 hatt høyere satser for driftstilskudd enn enkeltprodusenter av samme størrelse. For samdrifter som søkte om godkjenning etter denne datoen, er det ikke egne tilskuddssatser. Samdrifter etablert før 1. juli 2004 og som i dag søker om utvidelse av samdriften, vil havne inn under en ny tilskuddsordning.

3.2.3. Melkekvoteordningen

Melkekvoteordningen kan sies å være grunnen til økningen i antall samdrifter og også deres fall. Det antas at det spesielt er tre endringer i ordningen som sto for reduksjonen i samdrifter; privat omsetning av melkekvoter, muligheten til å leie ut melkekvote og likestillingen mellom enkeltforetak og samdrifter med tanke på maksimal produksjon.

Når det ble innførte statlig og privat omsetning av melkekvotene økte en valgmulighetene til produsentene som vurderte å avvikle sin produksjon, de fikk da en økonomisk kompensasjon for tapet av inntekt fra melk. Innføringen av omsettbare melkekvoter ga også enkeltbruk større tilpasningsmuligheter til å øke sin produksjon og tilegne seg stordriftsfordeler og ha større konkurransekraft (Helgen, et.al. 2005).

Muligheten til å leie melkekvote førte også til en større frihet i kvoteordningen for melk og melkebøndene. Muligheten for utleie av melkekvote ga produsenter som vurderer å avvikle sin produksjon et alternativ til å stoppe med melkeproduksjon, men ikke gi fra seg retten.

Bondeyrket er en livsstil og mange personlig grunner, følelser og usikkerhet til fremtiden påvirker valgene produsentene tar. Utleie av melkekvote gir også økonomisk avkastning hvert år, og ikke kun en engangssum. Innføringen av leieordningen skjedde parallelt som aktivitetskravet i samvirkene ble fjernet, og målsettingen med dette var å øke enkeltpersoners handlingsrom og gi større tilpasningsmuligheter i næringen. Fram til dette året var passive deltakere i samvirkene et kjent begrep, som i praksis var likt kvoteleie med at enkelte medlemmer i samvirkene kun kom med kvote og ikke noe arbeidsinnsats, dette skjedde siden aktivitetskravet var vanskelig å håndheve (Helgen, et.al. 2005).

Innføringen av kvoteleie ga igjen forbedret mulighet enkeltbrukere med at det ble mer tilgjengelig kvote å tilegne bruket.

Toppåret for samdriftene var som nevnt i 2008, og det har skjedd en betydelig nedgang i samdrifter etter dette. Mulighetene for kvoteleie ble innført i 2009, og det er derfor også lett å anta at leiemulighetene hadde en stor påvirkningen på antall samdrifter.

Endringen i 2014 med likestilling mellom enkeltforetak og samdrifter med tanke på kvotetak per foretak hadde innvirkning på samvirkene. Det ble nå mulig for enkeltforetak å tilegne seg samme stordriftsfordeler som samvirkene,

Summert reduserte dette fordelene til samvirkene en god del.

3.2.4. Teknologisk utvikling ved melkerobot

Melkerroboten kom inn i den norske melkeproduksjonen tidlig på 2000-tallet. En melkerobot gir, på lik linje med samdrift, mulighet til mer ferie/fritid og større frihet til å disponere egen hverdag. Det kan sies at roboten har enkelte likhetstrekk med tanke på fordeler osm samdriftene på dette feltet. Men kritikken som kom da melkeroboten kom på det norske markedet var at nesten bare samdriftene hadde kvote og økonomi til å investere i en melkerobot (Grue, 2017). Før endringene i 2014 med kvotetaket for enkeltprodusenter var det få som hadde mulighet til å kunne forsvare innkjøp av robot, da det sies at for å kunne betale for en robot trengs det en kvote på 500 000 liter. Før dagens regjering kom til makten, samdriftene som hadde mulighet til å kjøp en robot siden de hadde et høyere kvotetak enn enkeltbrukene. Men siden de nå er likestilt med et felles kvotetak kan det i dag tenke seg at det er mer attraktivt med melkerobot på enkeltbruk enn å etablere/drive en samdrift hvis motivasjonen for samdriften er mindre bundet tid (Grue, 2017).

4. Tre samdriftseksempler

Vi har intervjuet tre samdrifter om deres produksjon og fordeler/ulempes ved å drive samdrift. To av samdriftene er oppløst, mens den ene er fortsatt i drift. De er alle tre forskjellige, og de som i dag er oppløst hadde ulike grunner for avviklingen av driftsformen. Men dette ser vi bare på som godt tilleggstoff til oppgaven, siden det reflekterer samdriftene som driftsform i dag. En tenker kanskje fort at etableringen og evt. avvikling av disse var knyttet opp til faktorene som vi har nevnt over. Men så ser en på Fon samdrift og det var slett ikke tilfellet. Kjerringa der ville bare faktisk ikke drive med melkekyr lengre.

4.1 Lunde/Stutlien samdrift

Lunde/Stutlien samdrift ble etablert i 2004, og bestod av to nabobruk med liten kvote hver for seg (50 tonn og 36 tonn, til sammen 86 tonn). Hovedgrunnen til å gå sammen i samdrift var å bedre økonomien med “stordriftsfordeler”, og ønske om mer ferie og familietid. De hadde fri annenhver helg, og hadde blant annet slåttestyret sammen. De hadde melkekyr i det ene fjøset, og ungdyr i det andre.

Det skjedde mye mens de var i samdrift. Lunde kjøpte nabogården, og fikk 60 tonn mer kvote og økt fôrgrunnlag. Samdriften fikk da 146 tonn kvote, og de bygde på fjøset og økte antall melkekyr (22 stk.). Det var relativt tungvine båsfjøs, og mye arbeid.

Samdriften ble oppløst i 2010, og det var flere grunner til det. De sier at økonomien gikk bra de 2-3 første årene, men når den rødgrønne regjeringen endret på driftstilskuddet og avløsertilskuddet, ble økonomien betydelig redusert. Samdriften ble ikke lenger sett på som to selvstendige enheter, men en felles enhet. Det ble altså mindre inntekt fra driftstilskudd og mindre avløserpenger, men like store kostnader. I tillegg var/er det god økonomi i storfekjøttproduksjon, og Stutlien bygde nytt fjøs for ammeku/okser i 2007/2008, og leide ut melkeknoten. Han hadde ikke fått tilskudd for å bygge nytt fjøs med den lille melkeknoten. Etter Lunde kjøpte nabogården, fikk han stor nok kvote og fôrgrunnlag til å stå på egne bein, noe som også var litt av grunnen til at samdriften ble oppløst.

4.2 Skjee Samdrift

Skjee Samdrift drives av to personer i Stokke i Vestfold. Samdriften ble først etablert i 2002, men ble avviklet i 2014. Fra 2014 fikk den to nye drivere, og den er fortsatt i drift. Kåre Larsen (eier, kontaktperson) skulle til å fornye fjøset sitt før 2002, men hadde ikke økonomi til det. Han hadde lyst til å drive i samdrift, og hørte derfor rundt i bygda om det var interesse for det, noe det var. Årsaken til at Larsen ville etablere samdrift var at det var mer effektiv med større fjøs, og for å få muligheten til mer ferie og fritid. De bygde et stort fjøs, og samdriften har i dag en kvote på 605 tonn, og de har 70-75 melkekyr. Drifta går bra, og de har god økonomi. Ved spørsmål om endring i driftstilskuddet i 2004 fikk konsekvenser for samdriften, svarte Larsen at ja, de mista en del inntekt, men det var ingen grunn til å gi seg for det. Alle i samdriften hadde forpliktet seg, og man må regne med noen opp- og nedturer når man er bonde. Fordelene med denne samdriften har alltid vært større enn ulempene, og de er godt fornøyde med å drive i samdrift. Det er flere å dele ansvaret med, og når man finner en god ordning på arbeidet, fungerer det kjempefint. De kommer til å drive fram til Larsen går av med pensjon om 7-8 år, og deretter tenker de å legge gården ut for salg.

4.3. Fon samdrift

Langeland og Re opprettet en samdrift 2001, Vestfold. Begrunnelsen for opprettelsen av denne samdriften var et bedre arbeidsmiljø og mer frigjort tid i hverdagen. Gårdene lå med kun 2 km avstand, og driftssenteret ble etablert hos Langeland. Begge parter var aktive i drifta og delte arbeidsforholdet likt seg imellom. Men denne samdriften ble raskt avviklet, allerede i 2002. Grunnen for dette var at selv om samdrift gir en mindre bundet arbeidstid ønsket ikke ektefelle til Re å fortsette med melkeku, som resulterte i at de avviklet drifta og solgte sin kvote til staten. Det var ikke investert i nye driftsbygninger eller utstyr i samdriften, så avviklingen gikk forholdsvis enkelt for seg.

I dag driver Langeland fortsatt melkeproduksjon. Han har 45 årskyr, og i starten av november flyttet han dyra inn i nytt fjøs. Fra 2018 utvider han drifta til å omfatte 60 årskyr, så for denne produsenten fungerer også enkeltbruk som en god driftsform.

7. Sluttdiskusjon

Samdrift- hensiktsmessig eller et resultat av regulering og tilskudd?

Antall samdrifter har vært sterkt preget av endringer i tilskuddsordningen og kvotesystemet, og kan derfor sies å ha vært et sterkt resultat av regulering og tilskudd. Kvoteordningen for melk gjorde at samdrift ble en aktuell driftsform, og historisk ser en klar sammenheng i vekst og fall av samdriften parallelt med endringene i tilskudd og kvotesystemet. Påstanden om at samdrifter som driftsform er et resultat av regulering og tilskudd holder vann. Men det må også påpekes at de andre forholdene som ledet til samdrift fortsatt er aktuelle.

Når ferie ble et begrep i det norske samfunnet kom ønsket om ordnet fritid, også i landbruket. Etablering av samdrift som nevnt en mulighet for dette og økte i interessen for denne driftsformen. Dette argumentet var altså ikke kun et resultat av reguleringsordninger. Et annet vesentlig verdi ved samdrifter som en ikke nødvendigvis finner i enkelte foretakene er det sosiale aspektet ved flere produsenter på bruket. Det skal ikke skyves under en stein at bønder ofte er rammet av ensomhet og en krevende arbeidshverdag, og en kollega kan gjøre hverdagen lettere (forutsatt at de ikke krangler hver dag om hvor den pokkers møkkaskrapa skal stå). I tillegg kan tilstedeværelsen av flere aktører i drifta resultere i et større faglig miljø ved at en har ulike innfallsvinkler, og også ofte bakgrunn og interesser, som gjør at muligheten for å kaste ball seg i mellom er større.

Hvordan fremtiden til samdrifter som produksjonsform er uviss. I dag er det en fallende trend i antall samdrifter. Men samtidig leverer samdrifter store deler av kvantumet av melk. En trend i samvirkene er at de er store enheter, noe som dagens sittende regjering er ganske fornøyd med, og det kan iallefall tenkes at de store samdriftene kan ha en god framtid.

Konklusjon: en *velorganisert* samdrift er et hensiktsmessig resultat av regulering og tilskudd.

8. Litteraturliste

Bratsberg, E. (2016). *Samdrift: landbruk*. I Store norske leksikon. Lest 13.11. 2017.

https://snl.no/samdrift_-_landbruk.

Fjellhammer, E. (2013). *Utviklingen i norsk melkeproduksjon frem mot 2017*. Notat 2 – 2013.

Oslo: AgriAnalyse AS.

Forsberg, E. M. Melhus, S. H. Lie, S. A. Kongsvoll, R. Svennerud, M. (2009) *Kvinnens deltakelse i samdrift*. Oslo, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)

http://nilf.no/publikasjoner/Notater/2009/Kvinnens_deltakelse_i_samdrift-Innhold

Grue, P. H. (2017). *Intervju med Per Harald Grue om samdrifter i norsk melkeproduksjon*

Ås, 2017.

Grue, P. H. (2014). *Norsk landbrukspolitik 1970-2010* Norge, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning s. 569.

Haugum, M. (2003). *Samdrift i melkeproduksjon- konsekvenser av samdrift med tre eller flere deltakere*. Steinkjer, SND Nord-Trøndelag.

https://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj848X0z8_XAhUHLZoKHfqzA-0QFggzMAA&url=http%3A%2F%2Fdocplayer.me%2F1536292-Samdrift-i-melkeproduksjon-konsekvenser-av-samdrift-med-tre-eller-flere-deltakere.html&usg=AOvVaw1ovb2pbsIe5pkZ5mBWnmu0

Helgen, S. Simonhjell, H. H. Agerup, P. H. Gauteplass, G. Foss, H, O. Jønholt, H.

Gunnarson, R. Skjeflo, P. A. (2005). *Aktivitetskrav for medlemmer av samdrifter i melkeproduksjon*. Oslo, Landbruksdepartementet. Lest 21.11.17.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/lmd/rap/2005/0004/ddd/pdfv/237394-aktivitetskravrapport_endelig110205_2.pdf

Landbruksdirektoratet. (2010). *Samdrift i melkeproduksjon*. URL:

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/melk/melkekvoter/underside/r/informasjon-om-samdriifter>

Landbruksdirektoratet. (2014a). *Om kumjølkkvoter og kvoteår*.

Lest 21.11.17.

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/melk/melkekvoter/om-kumj%C3%B8lkkvotar-og-kvote%C3%A5r>

Landbruksdirektoratet. (2014b). *Likestilling av samdrifter og andre melkeproduksjonsforetak*.

Lest 25.10.2017.

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/melk/melkekvoter/likestilling-g-av-samdriifter-og-andre-melkeproduksjonsforetak>

Landbruksdirektoratet. (2016). *Statistikk melkekvoter*. Lest 06.10.2017.

<https://www.slf.dep.no/no/produksjon-og-marked/melk/melkekvoter/statistikk>

Landbruksdirektoratet. (2017). *Mjølkekvotar*.

Lest. 20.11.2017

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/melk/melkekvoter#mjoelkeproduksjonsfoeretak>

Idsø, J. (2014). *Stordriftsfordeler*. I Store norske leksikon. Lest 20. 11.2017.

<https://snl.no/stordriftsfordeler>.

Rysstad, S. (2017). *Framveksten av landbrukspolitiske virkemidler*. Ås, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. [Forelesning 26.10.2017].